

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

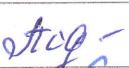
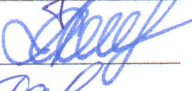
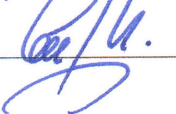
Перший проректор

 Юрій КОТЛЯР

«__» _____ 2024 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЇ

Спеціальність 032 Історія та археологія
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Розробник		Ігор ПІСТРУІЛ
Завідувач кафедри розробника		Ірина МІРОНОВА
Завідувач кафедри спеціальності		Ірина МІРОНОВА
Гарант освітньої програми		Інна ПІДБЕРЕЗНИХ
Декан ФПН		Анастасія ХМЕЛЬ
В.о. директора НН ІПО		Катерина ЗУБ
Начальник НМВ		Сергій ШКІРЧАК

Миколаїв – 2024 рік

1.Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Характеристика дисципліни	
Найменування дисципліни	Актуальні проблеми археології	
Галузь знань	03 Гуманітарні науки	
Спеціальність	032 Історія та археологія	
Спеціалізація (якщо є)	-	
Освітня програма	Історія та археологія	
Рівень вищої освіти	Другий (магістерський)	
Статус дисципліни	Нормативна	
Курс навчання	5	
Навчальний рік	2024-2025 н. р.	
Номер(и) семестрів (триместрів):	Денна форма	Заочна форма
	9	13, 14
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	5 кредитів / 150 годин	
Структура курсу: – лекції – семінарські заняття (практичні, лабораторні, підгрупові) – годин самостійної роботи студентів	Денна форма	Заочна форма
	Всього – 150 годин	Всього – 150 годин
	30 годин 30 годин	6 годин 10 годин
	90 годин	134 години
Відсоток аудиторного навантаження	40%	11%
Мова викладання	українська	
Форма проміжного контролю (якщо є)	-	
Форма підсумкового контролю	іспит	

1. Мета, завдання та результати вивчення дисципліни

Мета: формування у студентів теоретичних знань і практичних навичок наукової роботи з урахуванням їх фахової спеціалізації.

Невід'ємною складовою частиною загальної історії є історія давнього населення Землі. Курс «Актуальні проблеми археології» складається з класичних частин, на які поділяється археологічна наука: епоха каменю, епоха міді-бронзи, епоха раннього залізного віку, давньослов'янський період, археологічні культури слов'ян та їх сусідів у I тис. н. е., епоха Київської Русі та середньовічна археологія. Курс «Актуальні проблеми археології» робить вагомий внесок у формування світоглядних уявлень, професійного та загальноосвітнього рівня майбутніх спеціалістів в галузі історія та знайомить як з загальними проблемами археологічної науки, так і проблемами окремих археологічних періодів.

Предметом курсу є поняття про археологію як динамічну науку, що вивчає розвиток людського суспільства, закономірності цього розвитку на основі дослідження речових джерел і відтворює за ними давню історію людства та вирішує специфічні проблеми.

Завдання:

- пізнання історичного шляху людства, що є продуктом біологічного і соціального розвитку;
- вироблення вміння бачити неповторні події і явища історичної дійсності як безперервність минулого – сучасного – майбутнього, виявляти взаємозв'язки між історичними фактами, дію історичних закономірностей, формувати близьку до історичної дійсності інтерпретацію історії;

- встановлює час, шляхи, передумови виникнення найдавніших цивілізацій на сучасних українських землях та їх внесок у всесвітню історію;
- розвиток вміння всебічно, критично аналізувати інформацію різних історичних та природничих джерел, самостійно, творчо осмислювати суперечливі проблеми суспільного розвитку людства;
- створення можливостей осмислювати людські взаємини в їх часово-просторовому розгортанні для витворення, поповнення, збагачення і розвитку кожним студентом особистої системи духовних та моральних цінностей та суспільно-політичних переконань;
- сприяє формуванню ціннісних орієнтацій у системі «людина-суспільство-природа»;
- розвиває інтерес та повагу до української та світової культури.

Розроблена програма відповідає освітній програмі та орієнтована на формування компетентностей студентів:

Загальні компетентності спеціальності (ЗК)	ЗК01	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
	ЗК02	Здатність працювати автономно.
	ЗК05	Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
	ЗК07	Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.
	ЗК08	Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.
	ЗК10	Здатність до пошуку, обробки та аналізу інформації різних джерел.
	ЗК11	Здатність проявляти творчий підхід в розробці ідей і досягнення цілей.

Фахові компетентності спеціальності (ФК)	СК01	Здатність виявляти та досліджувати історичні й археологічні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти, узагальнювати інформацію.
	СК02	Здатність здійснювати історичні й археологічні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук.
	СК03	Здатність презентувати та обговорювати результати досліджень і професійної діяльності у сфері історії та археології.
	СК04	Здатність виявляти специфіку в підходах до вирішення проблем в галузі історії та археології представників різних наукових напрямів та шкіл, критично осмислювати новітні досягнення історичної науки.
	СК05	Здатність розробляти і реалізовувати наукові та прикладні проекти у сфері історії, археології та/або дотичні до них міждисциплінарні проекти.

Очікувані результати навчання:

В результаті вивчення дисципліни студент *має знати*:

- найдавніший період в історії людства від початку створення перших знарядь праці і до створення середньовічних держав;
- історичний процес, відтворений за рештками матеріальної культури;
- причини, які обумовили особливості розвитку матеріальної культури окремих регіонів;
- визначення понять, їх зміст, найважливіші ознаки, взаємозв'язок;

- загальні проблемами археологічної науки та проблемами окремих періодів.
Студенти зобов'язані вміти:
- аналізувати й узагальнювати історичний матеріал у певній системі;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між певними фактами (матеріальною культурою), подіями, явищами;
- оцінювати факти й події минулого;
- виявляти сутність докорінних змін на різних етапах історичного процесу і на їх підставі аналізувати динаміку історичних змін;
- набувати необхідну інформацію з різних джерел (зокрема бібліотечних каталогів, книгосховищ тощо);
- систематизувати набуті знання;
- інтегрувати історичні знання, набуті з різних історичних джерел;
- інтерпретувати пам'ятки матеріальної культури.

Дисципліна «Актуальні проблеми археології» виконує низку соціально-значимих функцій: пізнавальну, практичну, світоглядну, виховну.

Відповідно до освітньої програми очікувані **результати навчання** включають вміння:

ПР01	Аналізувати теоретичні та методологічні проблеми сучасної історичної науки, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень.
ПР02	Здійснювати рецензування, коментування, анотації наукових, науково-популярних, освітніх та публіцистичних текстів, які стосуються питань історії та археології.
ПР03	Розробляти й реалізовувати історичні та міждисциплінарні проекти з урахуванням сучасних методологічних підходів.
ПР04	Застосовувати у професійній діяльності у сфері історії та археології сучасні цифрові інструменти і технології для пошуку, збереження і оброблення інформації, у тому числі для виконання наукових досліджень і реалізації освітніх та інноваційних проєктів.
ПР05	Планувати і виконувати наукові дослідження у сфері історії та археології, висувати та перевіряти гіпотези, обирати методи дослідження, аналізувати результати, обґрунтовувати висновки.
ПР07	Зрозуміло і недвозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з питань історії та/або археології до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються.

3. Програма навчальної дисципліни

3.1. Денна форма навчання:

	Теми	Лекції	Практичні (семінарські, лабораторні, півгрупові)	Самостійна робота
1	Тема 1. Археологічна наука, її предмет та завдання. Загальні проблеми археології.	2	2	6
2	Тема 2. Становлення та розвиток археологічної науки.	2	2	6
3	Тема 3. Археологія палеолітичної доби.	2	2	6
4	Тема 4. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку.	2	2	6
5	Тема 5. Неоліт та проблема неолітичної революції.	2	2	6
6	Тема 6. Проблеми археології енеолітичної доби.	2	2	6
7	Тема 7. Проблеми археології доби бронзи.	2	2	6
8	Тема 8. Перші залізні вироби та перехід до залізного віку.	2	2	6
9	Тема 9. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи.	2	2	6
10	Тема 10. Кочові племена раннього залізного віку. Сармати.	2	2	6
11	Тема 11. Античні рабовласницькі міста та держави.	2	2	6
12	Тема 12. Археологія давніх слов'ян та їх сусідів.	2	2	6
13	Тема 13. Давні слов'яни у пізньоримський час.	2	2	6
14	Тема 14. Археологія слов'ян другої половини I тис. н. е.	2	2	6
15	Тема 15. Проблеми середньовічної археології першої половини II тис. н. е.	2	2	6
	Всього	30	30	90

3.1.1. Заочна форма навчання:

	Теми	Лекції	Практичні (семінарські, лабораторні, півгрупові)	Самостійна робота
1	Тема 1. Археологічна наука, її предмет та завдання. Загальні проблеми археології.	-	1	13
2	Тема 2. Археологія палеолітичної доби.	1	1	13
3	Тема 3. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку.	1	1	13

4	Тема 4. Неоліт та проблема неолітичної революції.	1	1	13
5	Тема 5. Проблеми археології енеолітичної доби.	1	1	13
6	Тема 6. Проблеми археології доби бронзи.	1	1	13
7	Тема 7. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи. Сармати.	1	1	14
8	Тема 8. Античні рабовласницькі міста та держави.	-	1	14
9	Тема 9. Археологія давніх слов'ян та їх сусідів.	-	1	14
10	Тема 10. Проблеми середньовічної археології першої половини II тис. н. е.	-	1	14
	Всього	6	10	134

Денна форма

4.1. План лекцій

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Археологія як наука, її предмет та завдання. 1. Предмет археології та її місце серед історичних наук. 2. Категорії археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар. 3. Особливості польових досліджень пам'яток різних епох. 4. Методи в археології. 5. Археологічні пам'ятки та археологічна культура. 6. Проблеми археологічної хронології та періодизації.
2	Тема 2. Становлення та розвиток археологічної науки. 1. Періодизація зародження та розвитку археології. 2. Донауковий (міфологічний) період. 3. Початок збирання та вивчення матеріальних пам'яток старовини. 4. Організація музеїв та наукових товариств. 5. Становлення археології як науки. 6. Становлення та розвиток археології в Україні.
3	Тема 3. Археологія палеолітичної доби. 1. Проблема археологічної періодизації кам'яного віку. 2. Техніка обробки каменю та її еволюція. 3. Питання виникнення техніки обробки каменю. 4. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною. 5. Муст'єрська епоха. Неандертальська проблема. 6. Проблема формування верхньопалеолітичних індустрій.
4	Тема 4. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку. 1. Перехід до сучасного клімату фауни і флори. 2. Розширення меж придатних для життя земель. 3. Криза мисливського господарства. 4. Розквіт мікролітичної техніки. 5. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання. 6. Археологічні культури мезоліту. Поява нової соціальної організації – племені.

5	Тема 5. Неоліт та проблема неолітичної революції. 1. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці. 2. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства. 3. Роль полювання та рибальства. 4. Поява нової техніки обробки каменю та керамічних виробів. 5. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту. 6. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології.
6	Тема 6. Проблеми археології енеолітичної доби. 1. Перше знайомство людини з міддю. 2. Добування та обробка міді. Перші знаряддя з міді. 3. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства. 4. Винаходи мідного віку. Поява ремесла. 5. Землеробсько-скотарські культури мідного віку. 6. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
7	Тема 7. Проблеми археології доби бронзи. 1. Відкриття бронзи. Становлення металургії та гірничої справи. 2. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці. 3. Археологічні пам'ятки доби бронзи 4. Перехід до «кочового скотарства». 5. Культури бронзового віку. 6. Проблема культурно-історичних спільнот.
8	Тема 8. Перші залізні вироби та перехід до залізного віку. 1. Поняття про залізний вік. Поява перших залізних виробів у Старому Світі. 2. Технологія видобування заліза з руди (сиродутний спосіб). Будова горна. Ковальська техніка. 3. Початок раннього залізного віку на території України. 4. Значення металургії для розвитку економіки, суспільного життя і культури людства. 5. Археологічні культури раннього залізного віку. 6. Особливості пам'яток окремих регіонів.
9	Тема 9. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи. 1. Джерела та історіографія проблеми. Прабатьківщина скіфів. 2. Передньоазіатські походи скіфів. 3. Втручання скіфів у Північне Причорномор'я та його причини. 4. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом. 5. Царські кургани скіфів. Господарство скіфів. 6. Релігія скіфів. Скіфський звіриний стиль. 7. Історична доля скіфів.
10	Тема 10. Кочові племена раннього залізного віку. Сармати. 1. Загальна характеристика сарматського періоду. 2. Письмові, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів. 3. Періодизація сарматської культури. 4. Археологічні пам'ятки сарматів. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення. 5. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід. 6. Історична доля сарматського населення.
11	Тема 11. Античні рабовласницькі міста та держави. 1. Грецька колонізація та її причини. 2. Формування та структура античних міст. Економіка грецьких міст. 3. Утворення держав рабовласницького типу. 4. Взаємовідносини та взаємовпливи греків і місцевого населення в усіх сферах життя. 5. Формування та розвиток Римської держави.

	6. Криза рабовласницького способу виробництва та загибель античних міст.
12	Тема 12. Археологія давніх слов'ян та їх сусідів. 1. Сучасний стан вивчення проблеми про походження слов'ян. 2. Питання про можливі генетичні зв'язки слов'ян з землеробсько-скотарськими племенами бронзового віку. 3. Питання про слов'янську приналежність скіфів-орачів, неврів та інших осілих землеробських племен I тис. до н.е. 4. Перші писемні відомості про слов'ян. 5. Археологічні культури кінця I тис. до н.е. – першої чверті I тис. н.е. 6. Місце цих культур в етногенезі слов'ян.
13	Тема 13. Давні слов'яни у пізньоримський час. 1. Зміни історико-культурної ситуації у Південно-Східній Європі в другій чверті I тис. н.е. 2. Письмові джерела. 3. Археологічні пам'ятки черняхівської культури. 4. Готи у Північному Причорномор'ї та Криму. 5. Київська культура та її пам'ятки. Культура карпатських курганів та її пам'ятки. 6. Археологія епохи Великого переселення народів.
14	Тема 14. Археологія слов'ян другої половини I тис. н.е. 1. Корчацько-празька, пенківська та колочинська культури та їх пам'ятки. 2. Розселення слов'ян у VI-IX ст. 3. Культура Лука-Райковецька, волинцівська та роменська культури. 4. Економіка слов'янських племен за даними археології. 5. Розвиток соціального життя від первіснообщинного ладу до феодальної формації. 6. Виникнення міст. Відомості про вірування та обряди.
15	Тема 15. Проблеми середньовічної археології першої половини II тис. н. е. 1. Виникнення першої давньоруської феодальної держави – Київської Русі. Письмові джерела та історіографія. 2. Городища, селища та могильники Київської Русі. 3. Середньовічні міста – як центри економічного, політичного і культурного життя. 4. Ранньосередньовічні пам'ятки півдня України. 5. Пам'ятки кочових племен степу. 6. Пам'ятки козацьких часів.

4.2. План практичних (семінарських, лабораторних, підгрупових) занять

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Археологія як наука, її предмет та завдання. 1. Предмет археології та її місце серед історичних наук. 2. Категорії археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар. 3. Особливості польових досліджень пам'яток різних епох. 4. Методи в археології. 5. Археологічні пам'ятки та археологічна культура. 6. Проблеми археологічної хронології та періодизації.
2	Тема 2. Становлення та розвиток археологічної науки. 1. Періодизація зародження та розвитку археології. 2. Донауковий (міфологічний) період. 3. Початок збирання та вивчення матеріальних пам'яток старовини. 4. Організація музеїв та наукових товариств. 5. Становлення археології як науки.

	6. Становлення та розвиток археології в Україні.
3	Тема 3. Археологія палеолітичної доби. 1. Проблема археологічної періодизації кам'яного віку. 2. Техніка обробки каменю та її еволюція. 3. Питання виникнення техніки обробки каменю. 4. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною. 5. Мустьєрська епоха. Неандертальська проблема. 6. Проблема формування верхньопалеолітичних індустрій.
4	Тема 4. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку. 1. Перехід до сучасного клімату фауни і флори. 2. Розширення меж придатних для життя земель. 3. Криза мисливського господарства. 4. Розквіт мікролітичної техніки. 5. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання. 6. Археологічні культури мезоліту. Поява нової соціальної організації – племені.
5	Тема 5. Неоліт та проблема неолітичної революції. 1. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці. 2. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства. 3. Роль полювання та рибальства. 4. Поява нової техніки обробки каменю та керамічних виробів. 5. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту. 6. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології.
6	Тема 6. Проблеми археології енеолітичної доби. 1. Перше знайомство людини з міддю. 2. Добування та обробка міді. Перші знаряддя з міді. 3. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства. 4. Винаходи мідного віку. Поява ремесла. 5. Землеробсько-скотарські культури мідного віку. 6. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
7	Тема 7. Проблеми археології доби бронзи. 1. Відкриття бронзи. Становлення металургії та гірничої справи. 2. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці. 3. Археологічні пам'ятки доби бронзи 4. Перехід до «кочового скотарства». 5. Культури бронзового віку. 6. Проблема культурно-історичних спільнот.
8	Тема 8. Перші залізні вироби та перехід до залізного віку. 1. Поняття про залізний вік. Поява перших залізних виробів у Старому Світі. 2. Технологія видобування заліза з руди (сиродутний спосіб). Будова горна. Ковальська техніка. 3. Початок раннього залізного віку на території України. 4. Значення металургії для розвитку економіки, суспільного життя і культури людства. 5. Археологічні культури раннього залізного віку. 6. Особливості пам'яток окремих регіонів.
9	Тема 9. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи. 1. Джерела та історіографія проблеми. Прабатьківщина скіфів. 2. Передньоазіатські походи скіфів. 3. Вторгнення скіфів у Північне Причорномор'я та його причини. 4. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом. 5. Царські кургани скіфів. Господарство скіфів. 6. Релігія скіфів. Скіфський звіриний стиль.

	7. Історична доля скіфів..
10	Тема 10. Кочові племена раннього залізного віку. Сармати. 1. Загальна характеристика сарматського періоду. 2. Письмові, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів. 3. Періодизація сарматської культури. 4. Археологічні пам'ятки сарматів. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення. 5. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід. 6. Історична доля сарматського населення.
11	Тема 11. Античні рабовласницькі міста та держави. 1. Грецька колонізація та її причини. 2. Формування та структура античних міст. Економіка грецьких міст. 3. Утворення держав рабовласницького типу. 4. Взаємовідносини та взаємовпливи греків і місцевого населення в усіх сферах життя. 5. Формування та розвиток Римської держави. 6. Криза рабовласницького способу виробництва та загибель античних міст.
12	Тема 12. Археологія давніх слов'ян та їх сусідів. 1. Сучасний стан вивчення проблеми про походження слов'ян. 2. Питання про можливі генетичні зв'язки слов'ян з землеробсько-скотарськими племенами бронзового віку. 3. Питання про слов'янську приналежність скіфів-орачів, неврів та інших осілих землеробських племен I тис. до н.е. 4. Перші писемні відомості про слов'ян. 5. Археологічні культури кінця I тис. до н.е. – першої чверті I тис. н.е. 6. Місце цих культур в етногенезі слов'ян.
13	Тема 13. Давні слов'яни у пізньоримський час. 1. Зміни історико-культурної ситуації у Південно-Східній Європі в другій чверті I тис. н.е. 2. Письмові джерела. 3. Археологічні пам'ятки черняхівської культури. 4. Готи у Північному Причорномор'ї та Криму. 5. Київська культура та її пам'ятки. Культура карпатських курганів та її пам'ятки. 6. Археологія епохи Великого переселення народів.
14	Тема 14. Археологія слов'ян другої половини I тис. н.е. 1. Корчацько-празька, пенківська та колочинська культури та їх пам'ятки. 2. Розселення слов'ян у VI-IX ст. 3. Культура Лука-Райковецька, волинцівська та роменська культури. 4. Економіка слов'янських племен за даними археології. 5. Розвиток соціального життя від первіснообщинного ладу до феодальної формації. 6. Виникнення міст. Відомості про вірування та обряди.
15	Тема 15. Проблеми середньовічної археології I пол. II тис.н.е. 1. Виникнення першої давньоруської феодальної держави – Київської Русі. Письмові джерела та історіографія. 2. Городища, селища та могильники Київської Русі. 3. Середньовічні міста – як центри економічного, політичного і культурного життя. 4. Ранньосередньовічні пам'ятки півдня України. 5. Пам'ятки кочових племен степу. 6. Пам'ятки козацьких часів.

Заочна форма

4.1.1. План лекцій

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Археологія палеолітичної доби. 1. Проблема археологічної періодизації кам'яного віку. 2. Техніка обробки каменю та її еволюція. 3. Питання виникнення техніки обробки каменю. 4. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною. 5. Муст'єрська епоха. Неандертальська проблема. 6. Проблема формування верхньопалеолітичних індустрій.
2	Тема 2. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку. 1. Перехід до сучасного клімату фауни і флори. 2. Розширення меж придатних для життя земель. 3. Криза мисливського господарства. 4. Розквіт мікролітичної техніки. 5. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання. 6. Археологічні культури мезоліту. Поява нової соціальної організації – племені.
3	Тема 3. Неоліт та проблема неолітичної революції. 1. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці. 2. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства. 3. Роль полювання та рибальства. 4. Поява нової техніки обробки каменю та керамічних виробів. 5. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту. 6. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології.
4	Тема 4. Проблеми археології енеолітичної доби. 1. Перше знайомство людини з міддю. 2. Добування та обробка міді. Перші знаряддя з міді. 3. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства. 4. Винаходи мідного віку. Поява ремесла. 5. Землеробсько-скотарські культури мідного віку. 6. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
5	Тема 5. Проблеми археології доби бронзи. 1. Відкриття бронзи. Становлення металургії та гірничої справи. 2. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці. 3. Археологічні пам'ятки доби бронзи 4. Перехід до «кочового скотарства». 5. Культури бронзового віку. 6. Проблема культурно-історичних спільнот.
6	Тема 6. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи. Сармати. 1. Передньоазіатські походи скіфів. 2. Втручання скіфів у Північне Причорномор'я та його причини. 3. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом. 4. Царські кургани скіфів. Господарство скіфів. 5. Релігія скіфів. Скіфський звіриний стиль. 6. Загальна характеристика сарматського періоду. 7. Періодизація сарматської культури. 8. Археологічні пам'ятки сарматів. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення. 9. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід. 10. Історична доля сарматського населення.

4.2.1. План практичних (семінарських, лабораторних, підгрупових) занять

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Археологія як наука, її предмет та завдання. 1. Предмет археології та її місце серед історичних наук. 2. Категорії археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар. 3. Особливості польових досліджень пам'яток різних епох. 4. Методи в археології. 5. Археологічні пам'ятки та археологічна культура. 6. Проблеми археологічної хронології та періодизації.
2	Тема 2. Археологія палеолітичної доби. 1. Проблема археологічної періодизації кам'яного віку. 2. Техніка обробки каменю та її еволюція. 3. Питання виникнення техніки обробки каменю. 4. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною. 5. Мустьєрська епоха. Неандертальська проблема. 6. Проблема формування верхньопалеолітичних індустрій.
3	Тема 3. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку. 1. Перехід до сучасного клімату фауни і флори. 2. Розширення меж придатних для життя земель. 3. Криза мисливського господарства. 4. Розквіт мікролітичної техніки. 5. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання. 6. Археологічні культури мезоліту. Поява нової соціальної організації – племені.
4	Тема 4. Неоліт та проблема неолітичної революції. 1. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці. 2. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства. 3. Роль полювання та рибальства. 4. Поява нової техніки обробки каменю та керамічних виробів. 5. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту. 6. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології.
5	Тема 5. Проблеми археології енеолітичної доби. 1. Перше знайомство людини з міддю. 2. Добування та обробка міді. Перші знаряддя з міді. 3. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства. 4. Винаходи мідного віку. Поява ремесла. 5. Землеробсько-скотарські культури мідного віку. 6. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
7	Тема 7. Проблеми археології доби бронзи. 1. Відкриття бронзи. Становлення металургії та гірничої справи. 2. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці. 3. Археологічні пам'ятки доби бронзи 4. Перехід до «кочового скотарства». 5. Культури бронзового віку. 6. Проблема культурно-історичних спільнот.
6	Тема 6. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи. Сармати. 1. Джерела та історіографія проблеми. Прабатьківщина скіфів. 2. Передньоазіатські походи скіфів. 3. Вторгнення скіфів у Північне Причорномор'я та його причини. 4. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом. 5. Царські кургани скіфів. Господарство скіфів.

	6. Релігія скіфів. Скіфський звіриний стиль. 7. Історична доля скіфів. 8. Загальна характеристика сарматського періоду. 9. Письмові, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів. 10. Періодизація сарматської культури. 11. Археологічні пам'ятки сарматів. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення. 12. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід. 13. Історична доля сарматського населення.
7	Тема 7. Античні рабовласницькі міста та держави. 1. Грецька колонізація та її причини. 2. Формування та структура античних міст. Економіка грецьких міст. 3. Утворення держав рабовласницького типу. 4. Взаємовідносини та взаємовпливи греків і місцевого населення в усіх сферах життя. 5. Формування та розвиток Римської держави. 6. Криза рабовласницького способу виробництва та загибель античних міст.
8	Тема 8. Археологія давніх слов'ян та їх сусідів. 1. Сучасний стан вивчення проблеми про походження слов'ян. 2. Питання про можливі генетичні зв'язки слов'ян з землеробсько-скотарськими племенами бронзового віку. 3. Питання про слов'янську приналежність скіфів-орачів, неврів та інших осілих землеробських племен I тис. до н.е. 4. Перші писемні відомості про слов'ян. 5. Археологічні культури кінця I тис. до н.е. – першої чверті I тис. н.е. 6. Місце цих культур в етногенезі слов'ян.
9	Тема 9. Давні слов'яни у пізньоримський час. 1. Зміни історико-культурної ситуації у Південно-Східній Європі в другій чверті I тис. н.е. 2. Письмові джерела. 3. Археологічні пам'ятки черняхівської культури. 4. Готи у Північному Причорномор'ї та Криму. 5. Київська культура та її пам'ятки. Культура карпатських курганів та її пам'ятки. 6. Археологія епохи Великого переселення народів.
10	Тема 10. Археологія слов'ян другої половини I тис. н.е. 1. Корчацько-празька, пенківська та колочинська культури та їх пам'ятки. 2. Розселення слов'ян у VI-IX ст. 3. Культура Лука-Райковецька, волинцівська та роменська культури. 4. Економіка слов'янських племен за даними археології. 5. Розвиток соціального життя від первіснообщинного ладу до феодалльної формації. 6. Виникнення міст. Відомості про вірування та обряди.

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/П	Назва теми	Денна форма	Заочна форма
1	Загальні проблеми археології. Методи датування археологічних пам'яток.	6	8
2	Час та шляхи заселення території України людиною. Пізньопалеолітичне поселення Анетівка 2.	6	9
3	Пам'ятки первісного мистецтва України. Мезолітична доба півдня України.	6	9
4	Проблема «неолітичної революції».	6	9
5	Розвиток землеробства та скотарства в енеолітичну епоху.	6	9
6	Зміни в розвитку господарства в бронзовому віці.	6	9
7	Впровадження у виробництво залізних знарядь та його наслідки. Археологічні пам'ятки киммерійців на території України.	6	9
8	Кургани скіфської знаті у Північному Причорномор'ї. Побут та військова справа скіфів. Пам'ятки скіфського мистецтва.	6	9
9	Археологічні пам'ятки сарматів на території України.	6	9
10	Головні причини грецької колонізації Північного Причорномор'я.	6	9
11	Археологічні культури України першої половини I тис. н. е. Слов'яни I тис. до н. е. Черняхівські старожитності.	6	9
12	Слов'яни другої половини I тис. н. е.	6	9
13	Давньоруське місто: поява та розвиток. Кочові народи та Київська Русь.	6	9
14	Яси та бровники у степах Східної Європи. Козацькі паланки півдня України.	6	9
15	Середньовічні міста півдня України.	5	9
	Разом	90	134

6. Теми наукових робіт

1. Вивчення пам'яток палеоліту півдня Східної Європи.
2. Пам'ятки муст'єрської пори на території України.
3. Археологічні культури пори пізнього палеоліту на території України.
4. Мезолітична епоха на півдні України.
5. Археологічні культури неоліту на території України.
6. Буго-дністровська культура.
7. Археологічні культури епохи енеоліту на території України.
8. Хронологія бронзового віку України.
9. Культури фінальної бронзи півдня України.
10. Киммерійці на території України.
11. Скіфи: історія та археологія.
12. Археологічні пам'ятки сарматів на території України.
13. Причини та напрямки грецької колонізації Північного Причорномор'я.
14. Античні пам'ятки Дністровського лиману.
15. Античні пам'ятки Дніпро-Бугського лиману.
16. Поява та розселення слов'ян.
17. Археологічні культури першої половини I тис. н. е. на території України.
18. Міста епохи Київської Русі.

Вимоги до написання наукової роботи

Наукова робота повинна являти собою самостійне дослідження і включати: обґрунтування вибору теми та її актуальність; аналіз літератури з обраної теми; виклад сутності питання; теоретичне узагальнення і науково обґрунтовані висновки; список використаної літератури. Стиль викладення матеріалу має бути науково-діловим.

Структура наукової роботи містить такі елементи: титульна сторінка, зміст, вступ (мають бути обґрунтовані актуальність та практичне значення обраної теми, визначені мета та завдання роботи); основна частина (розділи, пункти, підпункти) розкривається тема шляхом висвітлення основних питань); висновки (необхідно сформулювати: а) науково-теоретичні та практичні підсумки проведеного аналізу за проблематикою наукової роботи; б) вони мають логічно пов'язуватися із змістом викладеного матеріалу); список літератури (містить використані джерела та публікації), при необхідності – додатки.

Наукову роботу набирають на комп'ютері в текстовому редакторі «WORD» (шрифт 14, «Times New Roman», інтервал 1,5). Поля: верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм, ліве – 25 мм, праве – 15 мм. Її роздруковують на принтері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210х297 мм). Обсяг наукової роботи до 20 сторінок.

7. Контрольна робота

Варіант № 1

1. Час та шляхи заселення території України людиною. Пам'ятки ашельської пори на території України.
2. Основні технічні досягнення неоліту.
3. Землеробські та скотарські культури епохи енеоліту України.

Варіант № 2

1. Класифікація археологічних пам'яток. Культурний шар та умови його утворення.
2. Пам'ятки мустьєрської пори на території України.
3. Мікролітична техніка – найвищий рівень розвитку технології обробки каменю.

Варіант № 3

1. Методи в археології.
2. Характеристика знарядь праці кам'яної доби.
3. Впровадження у виробництво міді і бронзи та його наслідки.

Варіант № 4

1. Характеристика основних етапів розвитку археологічної науки в Україні.
2. Верхній палеоліт України.
3. Хід та наслідки «неолітичної революції».

Варіант № 5

1. Археологічна періодизація.
2. Мезолітична пора як етап переходу до нових форм господарювання.
3. Землеробсько-скотарські культури неоліту.

Варіант № 6

1. Впровадження у виробництво залізних знарядь та його наслідки.
2. Археологічні пам'ятки сарматів на території України.
3. Античні пам'ятки Нижнього Побужжя.

Варіант № 7

1. Особливості пам'яток чорноліської культури в окремих регіонах її розповсюдження.
2. Особливості поховального ритуалу скіфів та сарматів.
3. Характеристика археологічних пам'яток пшеворської та зарубинецької культур.

Варіант № 8

1. Археологічні пам'ятки кіммерійців на території України.
2. Матеріальна культура скіфів та сарматів.
3. Характеристика археологічних пам'яток культури Поянешти-Лукашівка та латенської культури на території України.

Варіант № 9

1. Територія розміщення скіфів у період їх передньоазіатських походів.
2. Головні причини грецької колонізації Північного Причорномор'я.
3. Локальні варіанти черняхівських старожитностей. Матеріальна культура черняхівського населення.

Варіант № 10

1. Скіфи у Північному Причорномор'ї. Головні причини експансії.
2. Античні пам'ятки Нижнього Подністров'я.
3. Характеристика археологічних пам'яток липицької культури на території України.

8. Підсумковий контроль

Формою підсумкового контролю є іспит, який проводиться в усній формі. Робота студентів оцінюється за підсумками виконання основних видів завдань. Якщо студент не відвідував курс лекцій, семінарські заняття і не виконав контрольні заходи, а, отже, не набрав необхідної кількості балів, то він, за рішенням кафедри, не допускається до складання іспиту.

Перелік питань до іспиту

1. Археологічні культури кінця I тис. до н.е. – першої чверті I тис. н.е.
2. Археологічні культури мезоліту. Поява нової соціальної організації – племені.
3. Археологічні культури раннього залізного віку.
4. Археологічні пам'ятки доби бронзи
5. Археологічні пам'ятки сарматів. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення.
6. Археологічні пам'ятки та археологічна культура.
7. Археологічні пам'ятки черняхівської культури.
8. Археологія епохи Великого переселення народів.
9. Взаємовідносини та взаємовпливи греків і місцевого населення в усіх сферах життя.
10. Винаходи мідного віку. Поява ремесла.
11. Виникнення міст. Відомості про вірування та обряди.
12. Виникнення першої давньоруської феодальної держави – Київської Русі. Письмові джерела та історіографія.
13. Відкриття бронзи. Становлення металургії та гірничої справи.
14. Вторгнення скіфів у Північне Причорномор'я та його причини.
15. Городища, селища та могильники Київської Русі.
16. Готи у Північному Причорномор'ї та Криму.
17. Грецька колонізація та її причини.
18. Джерела та історіографія проблеми. Прабатьківщина скіфів.

19. Добування та обробка міді. Перші знаряддя з міді.
20. Донауковий (міфологічний) період.
21. Економіка слов'янських племен за даними археології.
22. Загальна характеристика сарматського періоду.
23. Землеробсько-скотарські культури мідного віку.
24. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту.
25. Зміни історико-культурної ситуації у Південно-Східній Європі в другій чверті I тис. н.е.
26. Значення металургії для розвитку економіки, суспільного життя і культури людства.
27. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
28. Історична доля сарматського населення.
29. Історична доля скіфів..
30. Категорії археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар.
31. Київська культура та її пам'ятки. Культура карпатських курганів та її пам'ятки.
32. Корчацько-празька, пенківська та колочинська культури та їх пам'ятки.
33. Криза мисливського господарства.
34. Криза рабовласницького способу виробництва та загибель античних міст.
35. Культура Лука-Райковецька, волинцівська та роменська культури.
36. Культури бронзового віку.
37. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів.
Сарматські міграції на захід.
38. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом.
39. Методи в археології.
40. Місце цих культур в етногенезі слов'ян.
41. Мустьєрська епоха. Неандертальська проблема.
42. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною.
43. Організація музеїв та наукових товариств.
44. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці.
45. Особливості пам'яток окремих регіонів.
46. Особливості польових досліджень пам'яток різних епох.
47. Пам'ятки козацьких часів.
48. Пам'ятки кочових племен степу.
49. Передньоазіатські походи скіфів.
50. Перехід до «кочового скотарства».
51. Перехід до сучасного клімату фауни і флори.
52. Періодизація зародження та розвитку археології.
53. Періодизація сарматської культури.
54. Перше знайомство людини з міддю.
55. Перші писемні відомості про слов'ян.
56. Письмові джерела.
57. Письмові, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів.
58. Питання виникнення техніки обробки каменю.
59. Питання про можливі генетичні зв'язки слов'ян з землеробсько-скотарськими племенами бронзового віку.
60. Питання про слов'янську приналежність скіфів-орачів, неврів та інших осілих землеробських племен I тис. до н.е.
61. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання.
62. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці.
63. Поняття про залізний вік. Поява перших залізних виробів у Старому Світі.
64. Початок збирання та вивчення матеріальних пам'яток старовини.
65. Початок раннього залізного віку на території України.
66. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства.

67. Поява нової техніки обробки каменю та керамічних виробів.
68. Предмет археології та її місце серед історичних наук.
69. Проблема археологічної періодизації кам'яного віку.
70. Проблема культурно-історичних спільнот.
71. Проблема формування верхньопалеолітичних індустрій.
72. Проблеми археологічної хронології та періодизації.
73. Ранньосередньовічні пам'ятки півдня України.
74. Релігія скіфів. Скіфський звіриний стиль.
75. Розвиток соціального життя від первіснообщинного ладу до феодалної формації.
76. Розквіт мікролітичної техніки.
77. Розселення слов'ян у VI-IX ст.
78. Розширення меж придатних для життя земель.
79. Роль полювання та рибальства.
80. Середньовічні міста – як центри економічного, політичного і культурного життя.
81. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології.
82. Становлення археології як науки.
83. Становлення та розвиток археології в Україні.
84. Сучасний стан вивчення проблеми про походження слов'ян.
85. Техніка обробки каменю та її еволюція.
86. Технологія видобування заліза з руди (сиродутний спосіб). Будова горна. Ковальська техніка.
87. Утворення держав рабовласницького типу.
88. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства.
89. Формування та розвиток Римської держави.
90. Формування та структура античних міст. Економіка грецьких міст.

Оцінювання питань в екзаменаційному білеті: перше питання у білеті оцінюється в 10 балів, друге та третє питання оцінюється в 15 балів.

Приклад екзаменаційного білету

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

Рівень вищої освіти другий: магістерський
 Спеціальність 032 «Історія та археологія»
 Семестр 9 / Триместр 14

Навчальна дисципліна **«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЇ»**

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 0

1. Археологічні культури раннього залізного віку.
2. Муст'єрська епоха. Неандертальська проблема.
3. Утворення держав рабовласницького типу.

Затверджено на засіданні кафедри історії

Протокол № _____ від _____ 20__ року

Завідувач кафедри _____

Екзаменатор _____

Міронова І.С.

Піструїл І.В.

9. Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання

Денна форма:

№	Вид діяльності (завдання)	Критерії оцінювання	Максимальна кількість балів
1	Семінарські заняття	15 тем семінарських занять. Максимальна кількість балів за тему – 3 (15x3)	45
2	Написання та захист наукової роботи	Оцінювання: 10 бали – написання наукової роботи, 5 балів – захист	15
3	Іспит	В кожному іспитовому білеті по 3 питання. Перше питання у білеті оцінюється до 10 балів, і друге і третє – оцінюються до 15 балів.	40
Всього			100

Заочна форма:

№	Вид діяльності (завдання)	Критерії оцінювання	Максимальна кількість балів
1	Семінарські заняття	10 тем семінарських занять. Максимальна кількість балів за тему – 3 (10x3)	30
2	Написання та захист наукової роботи	Оцінювання: 10 бали – написання наукової роботи, 5 балів – захист	15
3	Контрольна робота	Оцінювання контрольної роботи: кожне питання оцінюється по 5 балів. Максимальна кількість балів за контрольну роботу (3*5).	15
4	Іспит	В кожному іспитовому білеті по 3 питання. Перше питання у білеті оцінюється до 10 балів, і друге і третє – оцінюються до 15 балів.	40
Всього			100

Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студентів і передбачає диференційований підхід в його організації.

Оцінюватися може виконання студентами будь-яких навчальних завдань, під час роботи над якими студенти демонструють власне історичне мислення: розгорнуті і стислі усні відповіді, письмові роботи, доповіді, реферати, виступи в дискусіях тощо.

При цьому враховується:

- розуміння студентами взаємозв'язків між історичними подіями, уміння порівнювати, пояснювати, аналізувати та критично оцінювати історичні факти;
- самостійність мислення;
- використання різних джерел історичних знань, з розумінням їх особистостей, умінням їх характеризувати і оцінювати;
- правильність і достатність добору історичних фактів для розв'язування поставлених викладачем завдань;
- чіткість і завершеність викладу;
- мовна грамотність.

Критерії оцінки усної відповіді студента (семінарські заняття):

3 бали ставиться у випадку:

- студент вільно володіє, визначеними програмою, знаннями й уміннями;
- правильно і в достатній кількості добирає необхідні для відповіді факти;
- висловлює власне ставлення до навчального матеріалу;
- відповідь чітка і завершена;
- мова добра.

2 бали ставиться у відповідності з попередніми вимогами, але:

- студент має незначні ускладнення при використанні визначених програмою знань і умінь;
- при доборі фактів припускається незначних помилок;
- власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності;
- мова добра.

1 бал ставиться в такому випадку:

- студент користується лише окремими знаннями й уміннями;
- порушує логіку викладу;
- відповідь недостатньо самостійна;
- аргументація слабка;
- є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу та висновках;
- мова спрощена.

0 балів ставиться в разі незнання більшої частини матеріалу, відсутності будь-якої логіки викладу, а саме:

- студент не володіє необхідними для здійснення завдання уміннями;
- головного фактичного матеріалу не знає.

Критерії оцінки студента при написанні та захисті наукової роботи:

- **14-15 балів** виставляється, якщо виконані всі вимоги до написання наукової роботи: позначена проблема і обґрунтована її актуальність, зроблено короткий аналіз різних точок зору на дану проблему і логічно викладена власна позиція, сформульовані висновки, тема розкрита повністю, витриманий обсяг, дотримані вимоги до зовнішнього оформлення.
- **12-13 балів** виставляється, якщо основні вимоги до наукової роботи виконані, але при цьому допущені незначні недоліки. Зокрема, не витриманий обсяг; є упущення в оформленні.
- **10-11 балів** виставляється, якщо основні вимоги до наукової роботи виконані, але при цьому допущені недоліки. Зокрема, є неточності у викладі матеріалу; відсутня логічна послідовність в судженнях, не витриманий обсяг; є упущення в оформленні.
- **7-9 балів** виставляється, якщо є істотні відступи від вимог до виконання наукової роботи. Зокрема: тема висвітлена лише частково, відсутній висновок.
- **4-6 балів** виставляється, якщо є істотні відступи від вимог до виконання наукової роботи. Зокрема: допущені фактичні помилки у змісті, відсутній висновок.
- **0-3 бали** виставляється, якщо тема наукової роботи не розкрита, виявляється істотне нерозуміння проблеми.

Критерії оцінювання контрольної роботи:

- **14-15 балів** заслуговує студент, який всебічно, безпомилково, в логічній послідовності і вільно розкрив теоретичне питання; продемонстрував знання методики аналізу даних та інформаційно-довідкових матеріалів; наявні повні, обґрунтовані висновки та пропозиції; робота оформлена відповідно до встановлених вимог, має всі необхідні

- структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент повно, всебічно, безпомилково відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи,
- **11-13 балів** отримує студент, який дав правильну, але неповну відповідь на теоретичне питання; розкрив всі аспекти поставленого питання, але припустився несуттєвих помилок; наведені матеріали правильні, але неповні; наявні висновки та пропозиції в цілому вірні, але недостатньо обґрунтовані; робота в цілому оформлена відповідно до встановлених вимог, але є незначні зауваження до оформлення; робота має всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент в основному відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи, але відповідь неповна та/або студент допускає незначні помилки.
 - **6-10 балів** отримує студент, який дав правильну, але суттєво неповну відповідь на теоретичне питання; недостатньо використані матеріали; висновки та пропозиції неповні; робота в цілому оформлена з суттєвими зауваженнями до встановлених вимог; робота має всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент неповно та з помилками відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи.
 - **0-5 балів** виставляється в тому випадку, якщо в роботі не розкрито вузлових елементів теоретичного питання; є суттєві помилки та викривлення; наведені дані неактуальні; відсутні або застарілі матеріали, літературні джерела; відсутні обґрунтовані висновки та пропозиції, які впливають з теми роботи; робота оформлена з суттєвими порушеннями встановлених вимог; робота не має всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент не відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи.

Критерії оцінювання іспиту:

- **35-40 балів** виставляються студенту при глибоких і всебічних знаннях проблеми, грамотному і злагодженому логічно їх викладі, досконалому володінні понятійним апаратом, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, здатності швидко і правильно робити умовиводи, використовувати при аналізі сучасних явищ теоретичні положення на основі вивчення основної та додаткової літератури; якщо дані правильні, повні і глибокі відповіді на всі теоретичні питання відповідно до навчальної програми дисципліни, немає помилок у виконанні, матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності;
- **30-34 бали** виставляються студенту при глибоких і всебічних знаннях проблеми, грамотному і злагодженому логічно їх викладі, досконалому володінні понятійним апаратом, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, здатності швидко і правильно робити умовиводи, використовувати при аналізі сучасних явищ теоретичні положення на основі вивчення основної та додаткової літератури; якщо студентом дано правильні, повні відповіді на всі теоретичні питання індивідуального завдання відповідно до навчальної програми дисципліни, матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності, однак допущені незначні похибки при відповіді;
- **20-29 балів** виставляються студенту при твердому і досить повному знанні проблеми, відсутності характерних неточностей при відповідях на питання екзаменаційного білета та на поставлені додаткові питання, умінні в основному пов'язувати теоретичний матеріал з практичними завданнями, стоять в сучасних умовах, володінні понятійним апаратом, знанні основної літератури; якщо на запропоновані теоретичні питання дані правильні, але неповні відповіді; матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності, однак допущені несуттєві похибки або неточності у відповідях, допущена незначна помилка;

- **15-19 балів** виставляються студенту при достатньому знанні навчального матеріалу, відсутності грубих помилок при відповідях на питання екзаменаційного білета, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, знанні основних понять і категорій; якщо відповіді на теоретичні питання в цілому правильні, але неповні, допущені неточності у формулюваннях і логічні похибки, допущені одна - дві несуттєві помилки;
- **10-14 балів** виставляються студенту, якщо відповіді на теоретичні питання неповні, допущені неточності у формулюваннях і логічні похибки;
- **5-9 балів** виставляються студенту при наявності грубих помилок у відповідях на теоретичні питання екзаменаційного білета, які свідчать про неправильному розумінні суті проблеми, невмінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, незнанні основного категоріального апарату, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, свідчать про незнання і нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу;
- **0-4 бали** виставляються студенту, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, які свідчать про незнання і нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу.

9. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS для іспиту	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82-89	Добре	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
75-81		C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67-74	Задовільно	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60-66		E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35-59	Незадовільно	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
1-34		F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)

10. Рекомендовані джерела інформації

10.1. Основні:

- Археологія України / Л.Л. Залізняк, О.П. Моця, В.М. Зубар та ін.; за ред. Л. Л. Залізняка. К.: Либідь, 2005.
- Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України. Тернопіль: Навчальна книга, 2004.
- Геродот. Історія в дев'яти книгах. К.: Наукова думка, 1993.
- Давня історія України: У 2-х книгах. Київ, 1994. Кн. 1, 2.
- Давня історія України: У 3-х томах. Київ, 1997-2000. Т. 1-3.
- Залізняк Л.Л. Найдавніше минуле України. Київ, 1997.
- Залізняк Л.Л. Первісна історія України. Київ, 1999.
- Залізняк Л.Л. Передісторія України X-V тис. до н. е. Київ, 1998.
- Міхеев В.К., Шрамко Б.А. Археологія залізного віку Східної Європи. Харків, 2000.
- Павленко Ю.В. Передісторія давніх русів у світовому контексті. Київ, 1994.
- Чмихов І.Т., Кравченко Н.М., Черняков Т.С. Археологія та стародавня історія України. К.: Либідь, 1992.

10.2. Додаткові:

- Абашина Н.С., Магомедов Б.В., Рейда Р.М. Пам'ятки черняхівської культури Полтавської області. Київ: ІА НАН України, 2019.
- Баран В.Д. Черняхівська культура. К.: Наукова думка, 1981.
- Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. Походження слов'ян. К.: Наукова думка, 1991.
- Брайчевський М.Ю. Походження Русі. К.: Наукова думка, 1968.
- Буйських А.В., Сон Н.О. Від античності до християнства. Збірник наукових статей, присвячений 70-річчю Віталія Михайловича Зубаря. Київ: ІА НАН України, 2020.
- Дзиговський О.М. Культура сарматів Північно-Західного Причорномор'я. Одеса, 2000.
- Залізняк Л.Л. Мезоліт заходу східної Європи. К.: Шлях, 2009.
- Залізняк Л.Л. Передісторія України X-V тис. до н.е. К.: Бібліотека українця, 1998.
- Колода В.В., Горбаненко С.А. Сільське господарство населення Хозарського каганату в лісостеповій зоні. Київ: Академ-періодика, 2018.
- Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів. К., 2013.
- Манько В.О. Проблеми походження неоліту в Україні // Кам'яна доба України. 2010. Вип. 13.
- Мозолевський Б.М. Товста могила. К.: Наукова думка, 1974.
- Моця О.П. Населення південноруських земель IX-XIII ст. (за матеріалами некрополів). К., 1993.
- Петров В.П. Походження українського народу. К.: Наукова думка, 1992.
- Піструїл І.В. Пам'ятки кам'яної доби біля села Анетівка: до 40-ї річниці з початку досліджень // Емінак. 2018. № 3.
- Побутова магія східних слов'ян за археологічними даними: нариси. Київ: Наукова думка, 2020.
- Скиба А.В., Горбаненко С.А. Європейська археологія I тисячоліття н. е.: Збірник наукових праць на честь Ліани Василівни Вакуленко. Київ: ІА НАН України, 2017.
- Словник-довідник з археології. К., 1996.
- Старожитності України-Русі. К., 1994.
- Степанчук В.М., Васильєв С.В. Пізні неандертальці Криму. Заскельна VI (Колосовська). Шари III і III а. Київ: Слово, 2018.
- Теліженко С.А., Манько В.О. Різночасові пам'ятки поблизу села Ратнів на Волині. Дослідження 2015 року. Київ: Гурович В.Г., 2021.

- Brezillon M. N. La denomination des objects de pierre taillee. Materiaux pour un vocabulaire des prehistoriens de langue francaise. Gallia prehistoire, supplement IV. Paris. 1968.
- Demars, P., Laurent, P. Types d'outils lithiques du paleolithique superieur en Europe. Cahiers du quaternaire, 14. Paris: 1989.
- Sonnevile-Bordes, D. de, Perrot, J. Lexique typologique du Paleolithique superieur. Outillage lithique. IV Burins. Bulletin de la Societe Prehistorique Francaise, LIII, 1956, p. 408-412.
- Tixier, J. Typologie de l'epipaleolithique du Maghreb. Memoires du Centre de recherches antropologiques, prehistoriques et ethnographiques Alger, II. Paris. 1963.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор

_____Юрій КОТЛЯР

«__» _____ 2024 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЇ

Спеціальність 032 Історія та археологія

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Розробник	_____	Ігор ПІСТРУІЛ
Завідувач кафедри розробника	_____	Ірина МІРОНОВА
Завідувач кафедри спеціальності	_____	Ірина МІРОНОВА
Гарант освітньої програми	_____	Інна ПІДБЕРЕЗНИХ
Декан ФПН	_____	Анастасія ХМЕЛЬ
В.о. директора НН ІПО	_____	Катерина ЗУБ
Начальник НМВ	_____	Сергій ШКІРЧАК

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Характеристика дисципліни	
Найменування дисципліни	Актуальні проблеми археології	
Галузь знань	03 Гуманітарні науки	
Спеціальність	032 Історія та археологія	
Спеціалізація (якщо є)	-	
Освітня програма	Історія та археологія	
Рівень вищої освіти	Другий (магістерський)	
Статус дисципліни	Нормативна	
Курс навчання	5	
Навчальний рік	2024-2025 н. р.	
Номер(и) семестрів (триместрів):	Денна форма	Заочна форма
	9	13, 14
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	5 кредитів / 150 годин	
Структура курсу: – лекції – семінарські заняття (практичні, лабораторні, підгрупові) – годин самостійної роботи студентів	Денна форма	Заочна форма
	Всього – 150 годин	Всього – 150 годин
	30 годин 30 годин	6 годин 10 годин
	90 годин	134 години
Відсоток аудиторного навантаження	40%	11%
Мова викладання	українська	
Форма проміжного контролю (якщо є)	-	
Форма підсумкового контролю	іспит	

2. Мета, завдання та результати вивчення дисципліни

Мета: формування у студентів теоретичних знань і практичних навичок наукової роботи з урахуванням їх фахової спеціалізації.

Невід'ємною складовою частиною загальної історії є історія давнього населення Землі. Курс «Актуальні проблеми археології» складається з класичних частин, на які поділяється археологічна наука: епоха каменю, епоха міді-бронзи, епоха раннього залізного віку, давньослов'янський період, археологічні культури слов'ян та їх сусідів у I тис. н. е., епоха Київської Русі та середньовічна археологія. Курс «Актуальні проблеми археології» робить вагомий внесок у формування світоглядних уявлень, професійного та загальноосвітнього рівня майбутніх спеціалістів в галузі історія та знайомить як з загальними проблемами археологічної науки, так і проблемами окремих археологічних періодів.

Предметом курсу є поняття про археологію як динамічну науку, що вивчає розвиток людського суспільства, закономірності цього розвитку на основі дослідження речових джерел і відтворює за ними давню історію людства та вирішує специфічні проблеми.

Завдання:

- пізнання історичного шляху людства, що є продуктом біологічного і соціального розвитку;
- вироблення вміння бачити неповторні події і явища історичної дійсності як безперервність минулого – сучасного – майбутнього, виявляти взаємозв'язки між історичними фактами, дію історичних закономірностей, формувати близьку до історичної дійсності інтерпретацію історії;

- встановлює час, шляхи, передумови виникнення найдавніших цивілізацій на сучасних українських землях та їх внесок у всесвітню історію;
- розвиток вміння всебічно, критично аналізувати інформацію різних історичних та природничих джерел, самостійно, творчо осмислювати суперечливі проблеми суспільного розвитку людства;
- створення можливостей осмислювати людські взаємини в їх часово-просторовому розгортанні для витворення, поповнення, збагачення і розвитку кожним студентом особистої системи духовних та моральних цінностей та суспільно-політичних переконань;
- сприяє формуванню ціннісних орієнтацій у системі «людина-суспільство-природа»;
- розвиває інтерес та повагу до української та світової культури.

Розроблена програма відповідає освітній програмі та орієнтована на формування компетентностей студентів:

Загальні компетентності спеціальності (ЗК)	ЗК01	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
	ЗК02	Здатність працювати автономно.
	ЗК05	Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
	ЗК07	Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.
	ЗК08	Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.
	ЗК10	Здатність до пошуку, обробки та аналізу інформації різних джерел.
	ЗК11	Здатність проявляти творчий підхід в розробці ідей і досягнення цілей.

Фахові компетентності спеціальності (ФК)	СК01	Здатність виявляти та досліджувати історичні й археологічні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти, узагальнювати інформацію.
	СК02	Здатність здійснювати історичні й археологічні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук.
	СК03	Здатність презентувати та обговорювати результати досліджень і професійної діяльності у сфері історії та археології.
	СК04	Здатність виявляти специфіку в підходах до вирішення проблем в галузі історії та археології представників різних наукових напрямів та шкіл, критично осмислювати новітні досягнення історичної науки.
	СК05	Здатність розробляти і реалізовувати наукові та прикладні проекти у сфері історії, археології та/або дотичні до них міждисциплінарні проекти.

Очікувані результати навчання:

В результаті вивчення дисципліни студент *має знати*:

- найдавніший період в історії людства від початку створення перших знарядь праці і до створення середньовічних держав;
- історичний процес, відтворений за рештками матеріальної культури;
- причини, які обумовили особливості розвитку матеріальної культури окремих регіонів;
- визначення понять, їх зміст, найважливіші ознаки, взаємозв'язок;

- загальні проблемами археологічної науки та проблемами окремих періодів.
Студенти зобов'язані вміти:
- аналізувати й узагальнювати історичний матеріал у певній системі;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між певними фактами (матеріальною культурою), подіями, явищами;
- оцінювати факти й події минулого;
- виявляти сутність докорінних змін на різних етапах історичного процесу і на їх підставі аналізувати динаміку історичних змін;
- набувати необхідну інформацію з різних джерел (зокрема бібліотечних каталогів, книгосховищ тощо);
- систематизувати набуті знання;
- інтегрувати історичні знання, набуті з різних історичних джерел;
- інтерпретувати пам'ятки матеріальної культури.

Дисципліна «Актуальні проблеми археології» виконує низку соціально-значимих функцій: пізнавальну, практичну, світоглядну, виховну.

Відповідно до освітньої програми очікувані **результати навчання** включають вміння:

ПР01	Аналізувати теоретичні та методологічні проблеми сучасної історичної науки, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень.
ПР02	Здійснювати рецензування, коментування, анотації наукових, науково-популярних, освітніх та публіцистичних текстів, які стосуються питань історії та археології.
ПР03	Розробляти й реалізовувати історичні та міждисциплінарні проекти з урахуванням сучасних методологічних підходів.
ПР04	Застосовувати у професійній діяльності у сфері історії та археології сучасні цифрові інструменти і технології для пошуку, збереження і оброблення інформації, у тому числі для виконання наукових досліджень і реалізації освітніх та інноваційних проєктів.
ПР05	Планувати і виконувати наукові дослідження у сфері історії та археології, висувати та перевіряти гіпотези, обирати методи дослідження, аналізувати результати, обґрунтовувати висновки.
ПР07	Зрозуміло і недвозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з питань історії та/або археології до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються.

3. Програма навчальної дисципліни

3.1. Денна форма навчання:

	Теми	Лекції	Практичні (семінарські, лабораторні, півгрупові)	Самостійна робота
1	Тема 1. Археологічна наука, її предмет та завдання. Загальні проблеми археології.	2	2	6
2	Тема 2. Становлення та розвиток археологічної науки.	2	2	6
3	Тема 3. Археологія палеолітичної доби.	2	2	6
4	Тема 4. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку.	2	2	6
5	Тема 5. Неоліт та проблема неолітичної революції.	2	2	6
6	Тема 6. Проблеми археології енеолітичної доби.	2	2	6
7	Тема 7. Проблеми археології доби бронзи.	2	2	6
8	Тема 8. Перші залізні вироби та перехід до залізного віку.	2	2	6
9	Тема 9. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи.	2	2	6
10	Тема 10. Кочові племена раннього залізного віку. Сармати.	2	2	6
11	Тема 11. Античні рабовласницькі міста та держави.	2	2	6
12	Тема 12. Археологія давніх слов'ян та їх сусідів.	2	2	6
13	Тема 13. Давні слов'яни у пізньоримський час.	2	2	6
14	Тема 14. Археологія слов'ян другої половини I тис. н. е.	2	2	6
15	Тема 15. Проблеми середньовічної археології першої половини II тис. н. е.	2	2	6
	Всього	30	30	90

3.1.1. Заочна форма навчання:

	Теми	Лекції	Практичні (семінарські, лабораторні, півгрупові)	Самостійна робота
1	Тема 1. Археологічна наука, її предмет та завдання. Загальні проблеми археології.	-	1	13
2	Тема 2. Археологія палеолітичної доби.	1	1	13
3	Тема 3. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку.	1	1	13

4	Тема 4. Неоліт та проблема неолітичної революції.	1	1	13
5	Тема 5. Проблеми археології енеолітичної доби.	1	1	13
6	Тема 6. Проблеми археології доби бронзи.	1	1	13
7	Тема 7. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи. Сармати.	1	1	14
8	Тема 8. Античні рабовласницькі міста та держави.	-	1	14
9	Тема 9. Археологія давніх слов'ян та їх сусідів.	-	1	14
10	Тема 10. Проблеми середньовічної археології першої половини II тис. н. е.	-	1	14
	Всього	6	10	134

Денна форма

4.1. План лекцій

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Археологія як наука, її предмет та завдання. 1. Предмет археології та її місце серед історичних наук. 2. Категорії археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар. 3. Особливості польових досліджень пам'яток різних епох. 4. Методи в археології. 5. Археологічні пам'ятки та археологічна культура. 6. Проблеми археологічної хронології та періодизації.
2	Тема 2. Становлення та розвиток археологічної науки. 1. Періодизація зародження та розвитку археології. 2. Донауковий (міфологічний) період. 3. Початок збирання та вивчення матеріальних пам'яток старовини. 4. Організація музеїв та наукових товариств. 5. Становлення археології як науки. 6. Становлення та розвиток археології в Україні.
3	Тема 3. Археологія палеолітичної доби. 1. Проблема археологічної періодизації кам'яного віку. 2. Техніка обробки каменю та її еволюція. 3. Питання виникнення техніки обробки каменю. 4. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною. 5. Муст'єрська епоха. Неандертальська проблема. 6. Проблема формування верхньопалеолітичних індустрій.
4	Тема 4. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку. 1. Перехід до сучасного клімату фауни і флори. 2. Розширення меж придатних для життя земель. 3. Криза мисливського господарства. 4. Розквіт мікролітичної техніки. 5. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання. 6. Археологічні культури мезоліту. Поява нової соціальної організації – племені.

5	Тема 5. Неоліт та проблема неолітичної революції. 1. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці. 2. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства. 3. Роль полювання та рибальства. 4. Поява нової техніки обробки каменю та керамічних виробів. 5. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту. 6. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології.
6	Тема 6. Проблеми археології енеолітичної доби. 1. Перше знайомство людини з міддю. 2. Добування та обробка міді. Перші знаряддя з міді. 3. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства. 4. Винаходи мідного віку. Поява ремесла. 5. Землеробсько-скотарські культури мідного віку. 6. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
7	Тема 7. Проблеми археології доби бронзи. 1. Відкриття бронзи. Становлення металургії та гірничої справи. 2. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці. 3. Археологічні пам'ятки доби бронзи 4. Перехід до «кочового скотарства». 5. Культури бронзового віку. 6. Проблема культурно-історичних спільнот.
8	Тема 8. Перші залізні вироби та перехід до залізного віку. 1. Поняття про залізний вік. Поява перших залізних виробів у Старому Світі. 2. Технологія видобування заліза з руди (сиродутний спосіб). Будова горна. Ковальська техніка. 3. Початок раннього залізного віку на території України. 4. Значення металургії для розвитку економіки, суспільного життя і культури людства. 5. Археологічні культури раннього залізного віку. 6. Особливості пам'яток окремих регіонів.
9	Тема 9. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи. 1. Джерела та історіографія проблеми. Прабатьківщина скіфів. 2. Передньозіатські походи скіфів. 3. Втручання скіфів у Північне Причорномор'я та його причини. 4. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом. 5. Царські кургани скіфів. Господарство скіфів. 6. Релігія скіфів. Скіфський звіриний стиль. 7. Історична доля скіфів.
10	Тема 10. Кочові племена раннього залізного віку. Сармати. 1. Загальна характеристика сарматського періоду. 2. Письмові, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів. 3. Періодизація сарматської культури. 4. Археологічні пам'ятки сарматів. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення. 5. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід. 6. Історична доля сарматського населення.
11	Тема 11. Античні рабовласницькі міста та держави. 1. Грецька колонізація та її причини. 2. Формування та структура античних міст. Економіка грецьких міст. 3. Утворення держав рабовласницького типу. 4. Взаємовідносини та взаємовпливи греків і місцевого населення в усіх сферах життя. 5. Формування та розвиток Римської держави.

	6. Криза рабовласницького способу виробництва та загибель античних міст.
12	Тема 12. Археологія давніх слов'ян та їх сусідів. 1. Сучасний стан вивчення проблеми про походження слов'ян. 2. Питання про можливі генетичні зв'язки слов'ян з землеробсько-скотарськими племенами бронзового віку. 3. Питання про слов'янську приналежність скіфів-орачів, неврів та інших осілих землеробських племен I тис. до н.е. 4. Перші писемні відомості про слов'ян. 5. Археологічні культури кінця I тис. до н.е. – першої чверті I тис. н.е. 6. Місце цих культур в етногенезі слов'ян.
13	Тема 13. Давні слов'яни у пізньоримський час. 1. Зміни історико-культурної ситуації у Південно-Східній Європі в другій чверті I тис. н.е. 2. Письмові джерела. 3. Археологічні пам'ятки черняхівської культури. 4. Готи у Північному Причорномор'ї та Криму. 5. Київська культура та її пам'ятки. Культура карпатських курганів та її пам'ятки. 6. Археологія епохи Великого переселення народів.
14	Тема 14. Археологія слов'ян другої половини I тис. н.е. 1. Корчацько-празька, пенківська та колочинська культури та їх пам'ятки. 2. Розселення слов'ян у VI-IX ст. 3. Культура Лука-Райковецька, волинцівська та роменська культури. 4. Економіка слов'янських племен за даними археології. 5. Розвиток соціального життя від первіснообщинного ладу до феодальної формації. 6. Виникнення міст. Відомості про вірування та обряди.
15	Тема 15. Проблеми середньовічної археології першої половини II тис. н. е. 1. Виникнення першої давньоруської феодальної держави – Київської Русі. Письмові джерела та історіографія. 2. Городища, селища та могильники Київської Русі. 3. Середньовічні міста – як центри економічного, політичного і культурного життя. 4. Ранньосередньовічні пам'ятки півдня України. 5. Пам'ятки кочових племен степу. 6. Пам'ятки козацьких часів.

4.2. План практичних (семінарських, лабораторних, півгрупових) занять

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Археологія як наука, її предмет та завдання. 1. Предмет археології та її місце серед історичних наук. 2. Категорії археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар. 3. Особливості польових досліджень пам'яток різних епох. 4. Методи в археології. 5. Археологічні пам'ятки та археологічна культура. 6. Проблеми археологічної хронології та періодизації.
2	Тема 2. Становлення та розвиток археологічної науки. 1. Періодизація зародження та розвитку археології. 2. Донауковий (міфологічний) період. 3. Початок збирання та вивчення матеріальних пам'яток старовини. 4. Організація музеїв та наукових товариств. 5. Становлення археології як науки.

	6. Становлення та розвиток археології в Україні.
3	Тема 3. Археологія палеолітичної доби. 1. Проблема археологічної періодизації кам'яного віку. 2. Техніка обробки каменю та її еволюція. 3. Питання виникнення техніки обробки каменю. 4. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною. 5. Мустьєрська епоха. Неандертальська проблема. 6. Проблема формування верхньопалеолітичних індустрій.
4	Тема 4. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку. 1. Перехід до сучасного клімату фауни і флори. 2. Розширення меж придатних для життя земель. 3. Криза мисливського господарства. 4. Розквіт мікролітичної техніки. 5. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання. 6. Археологічні культури мезоліту. Поява нової соціальної організації – племені.
5	Тема 5. Неоліт та проблема неолітичної революції. 1. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці. 2. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства. 3. Роль полювання та рибальства. 4. Поява нової техніки обробки каменю та керамічних виробів. 5. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту. 6. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології.
6	Тема 6. Проблеми археології енеолітичної доби. 1. Перше знайомство людини з міддю. 2. Добування та обробка міді. Перші знаряддя з міді. 3. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства. 4. Винаходи мідного віку. Поява ремесла. 5. Землеробсько-скотарські культури мідного віку. 6. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
7	Тема 7. Проблеми археології доби бронзи. 1. Відкриття бронзи. Становлення металургії та гірничої справи. 2. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці. 3. Археологічні пам'ятки доби бронзи 4. Перехід до «кочового скотарства». 5. Культури бронзового віку. 6. Проблема культурно-історичних спільнот.
8	Тема 8. Перші залізні вироби та перехід до залізного віку. 1. Поняття про залізний вік. Поява перших залізних виробів у Старому Світі. 2. Технологія видобування заліза з руди (сиродутний спосіб). Будова горна. Ковальська техніка. 3. Початок раннього залізного віку на території України. 4. Значення металургії для розвитку економіки, суспільного життя і культури людства. 5. Археологічні культури раннього залізного віку. 6. Особливості пам'яток окремих регіонів.
9	Тема 9. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи. 1. Джерела та історіографія проблеми. Прабатьківщина скіфів. 2. Передньоазіатські походи скіфів. 3. Вторгнення скіфів у Північне Причорномор'я та його причини. 4. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом. 5. Царські кургани скіфів. Господарство скіфів. 6. Релігія скіфів. Скіфський звіриний стиль.

	7. Історична доля скіфів..
10	Тема 10. Кочові племена раннього залізного віку. Сармати. 1. Загальна характеристика сарматського періоду. 2. Письмові, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів. 3. Періодизація сарматської культури. 4. Археологічні пам'ятки сарматів. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення. 5. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід. 6. Історична доля сарматського населення.
11	Тема 11. Античні рабовласницькі міста та держави. 1. Грецька колонізація та її причини. 2. Формування та структура античних міст. Економіка грецьких міст. 3. Утворення держав рабовласницького типу. 4. Взаємовідносини та взаємовпливи греків і місцевого населення в усіх сферах життя. 5. Формування та розвиток Римської держави. 6. Криза рабовласницького способу виробництва та загибель античних міст.
12	Тема 12. Археологія давніх слов'ян та їх сусідів. 1. Сучасний стан вивчення проблеми про походження слов'ян. 2. Питання про можливі генетичні зв'язки слов'ян з землеробсько-скотарськими племенами бронзового віку. 3. Питання про слов'янську приналежність скіфів-орачів, неврів та інших осілих землеробських племен I тис. до н.е. 4. Перші писемні відомості про слов'ян. 5. Археологічні культури кінця I тис. до н.е. – першої чверті I тис. н.е. 6. Місце цих культур в етногенезі слов'ян.
13	Тема 13. Давні слов'яни у пізньоримський час. 1. Зміни історико-культурної ситуації у Південно-Східній Європі в другій чверті I тис. н.е. 2. Письмові джерела. 3. Археологічні пам'ятки черняхівської культури. 4. Готи у Північному Причорномор'ї та Криму. 5. Київська культура та її пам'ятки. Культура карпатських курганів та її пам'ятки. 6. Археологія епохи Великого переселення народів.
14	Тема 14. Археологія слов'ян другої половини I тис. н.е. 1. Корчацько-празька, пенківська та колочинська культури та їх пам'ятки. 2. Розселення слов'ян у VI-IX ст. 3. Культура Лука-Райковецька, волинцівська та роменська культури. 4. Економіка слов'янських племен за даними археології. 5. Розвиток соціального життя від первіснообщинного ладу до феодальної формації. 6. Виникнення міст. Відомості про вірування та обряди.
15	Тема 15. Проблеми середньовічної археології I пол. II тис.н.е. 1. Виникнення першої давньоруської феодальної держави – Київської Русі. Письмові джерела та історіографія. 2. Городища, селища та могильники Київської Русі. 3. Середньовічні міста – як центри економічного, політичного і культурного життя. 4. Ранньосередньовічні пам'ятки півдня України. 5. Пам'ятки кочових племен степу. 6. Пам'ятки козацьких часів.

Заочна форма

4.1.1. План лекцій

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Археологія палеолітичної доби. 1. Проблема археологічної періодизації кам'яного віку. 2. Техніка обробки каменю та її еволюція. 3. Питання виникнення техніки обробки каменю. 4. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною. 5. Муст'єрська епоха. Неандертальська проблема. 6. Проблема формування верхньопалеолітичних індустрій.
2	Тема 2. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку. 1. Перехід до сучасного клімату фауни і флори. 2. Розширення меж придатних для життя земель. 3. Криза мисливського господарства. 4. Розквіт мікролітичної техніки. 5. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання. 6. Археологічні культури мезоліту. Поява нової соціальної організації – племені.
3	Тема 3. Неоліт та проблема неолітичної революції. 1. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці. 2. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства. 3. Роль полювання та рибальства. 4. Поява нової техніки обробки каменю та керамічних виробів. 5. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту. 6. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології.
4	Тема 4. Проблеми археології енеолітичної доби. 1. Перше знайомство людини з міддю. 2. Добування та обробка міді. Перші знаряддя з міді. 3. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства. 4. Винаходи мідного віку. Поява ремесла. 5. Землеробсько-скотарські культури мідного віку. 6. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
5	Тема 5. Проблеми археології доби бронзи. 1. Відкриття бронзи. Становлення металургії та гірничої справи. 2. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці. 3. Археологічні пам'ятки доби бронзи 4. Перехід до «кочового скотарства». 5. Культури бронзового віку. 6. Проблема культурно-історичних спільнот.
6	Тема 6. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи. Сармати. 1. Передньоазіатські походи скіфів. 2. Втручання скіфів у Північне Причорномор'я та його причини. 3. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом. 4. Царські кургани скіфів. Господарство скіфів. 5. Релігія скіфів. Скіфський звіриний стиль. 6. Загальна характеристика сарматського періоду. 7. Періодизація сарматської культури. 8. Археологічні пам'ятки сарматів. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення. 9. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід. 10. Історична доля сарматського населення.

4.2.1. План практичних (семінарських, лабораторних, підгрупових) занять

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Археологія як наука, її предмет та завдання. 1. Предмет археології та її місце серед історичних наук. 2. Категорії археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар. 3. Особливості польових досліджень пам'яток різних епох. 4. Методи в археології. 5. Археологічні пам'ятки та археологічна культура. 6. Проблеми археологічної хронології та періодизації.
2	Тема 2. Археологія палеолітичної доби. 1. Проблема археологічної періодизації кам'яного віку. 2. Техніка обробки каменю та її еволюція. 3. Питання виникнення техніки обробки каменю. 4. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною. 5. Мустьєрська епоха. Неандертальська проблема. 6. Проблема формування верхньопалеолітичних індустрій.
3	Тема 3. Мезоліт – як окрема доба кам'яного віку. 1. Перехід до сучасного клімату фауни і флори. 2. Розширення меж придатних для життя земель. 3. Криза мисливського господарства. 4. Розквіт мікролітичної техніки. 5. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання. 6. Археологічні культури мезоліту. Поява нової соціальної організації – племені.
4	Тема 4. Неоліт та проблема неолітичної революції. 1. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці. 2. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства. 3. Роль полювання та рибальства. 4. Поява нової техніки обробки каменю та керамічних виробів. 5. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту. 6. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології.
5	Тема 5. Проблеми археології енеолітичної доби. 1. Перше знайомство людини з міддю. 2. Добування та обробка міді. Перші знаряддя з міді. 3. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства. 4. Винаходи мідного віку. Поява ремесла. 5. Землеробсько-скотарські культури мідного віку. 6. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
7	Тема 7. Проблеми археології доби бронзи. 1. Відкриття бронзи. Становлення металургії та гірничої справи. 2. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці. 3. Археологічні пам'ятки доби бронзи 4. Перехід до «кочового скотарства». 5. Культури бронзового віку. 6. Проблема культурно-історичних спільнот.
6	Тема 6. Кочові племена раннього залізного віку. Скіфи. Сармати. 1. Джерела та історіографія проблеми. Прабатьківщина скіфів. 2. Передньоазіатські походи скіфів. 3. Вторгнення скіфів у Північне Причорномор'я та його причини. 4. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом. 5. Царські кургани скіфів. Господарство скіфів.

	6. Релігія скіфів. Скіфський звіриний стиль. 7. Історична доля скіфів. 8. Загальна характеристика сарматського періоду. 9. Письмові, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів. 10. Періодизація сарматської культури. 11. Археологічні пам'ятки сарматів. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення. 12. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід. 13. Історична доля сарматського населення.
7	Тема 7. Античні рабовласницькі міста та держави. 1. Грецька колонізація та її причини. 2. Формування та структура античних міст. Економіка грецьких міст. 3. Утворення держав рабовласницького типу. 4. Взаємовідносини та взаємовпливи греків і місцевого населення в усіх сферах життя. 5. Формування та розвиток Римської держави. 6. Криза рабовласницького способу виробництва та загибель античних міст.
8	Тема 8. Археологія давніх слов'ян та їх сусідів. 1. Сучасний стан вивчення проблеми про походження слов'ян. 2. Питання про можливі генетичні зв'язки слов'ян з землеробсько-скотарськими племенами бронзового віку. 3. Питання про слов'янську приналежність скіфів-орачів, неврів та інших осілих землеробських племен I тис. до н.е. 4. Перші писемні відомості про слов'ян. 5. Археологічні культури кінця I тис. до н.е. – першої чверті I тис. н.е. 6. Місце цих культур в етногенезі слов'ян.
9	Тема 9. Давні слов'яни у пізньоримський час. 1. Зміни історико-культурної ситуації у Південно-Східній Європі в другій чверті I тис. н.е. 2. Письмові джерела. 3. Археологічні пам'ятки черняхівської культури. 4. Готи у Північному Причорномор'ї та Криму. 5. Київська культура та її пам'ятки. Культура карпатських курганів та її пам'ятки. 6. Археологія епохи Великого переселення народів.
10	Тема 10. Археологія слов'ян другої половини I тис. н.е. 1. Корчацько-празька, пенківська та колочинська культури та їх пам'ятки. 2. Розселення слов'ян у VI-IX ст. 3. Культура Лука-Райковецька, волинцівська та роменська культури. 4. Економіка слов'янських племен за даними археології. 5. Розвиток соціального життя від первіснообщинного ладу до феодалльної формації. 6. Виникнення міст. Відомості про вірування та обряди.

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/П	Назва теми	Денна форма	Заочна форма
1	Загальні проблеми археології. Методи датування археологічних пам'яток.	6	8
2	Час та шляхи заселення території України людиною. Пізньопалеолітичне поселення Анетівка 2.	6	9
3	Пам'ятки первісного мистецтва України. Мезолітична доба півдня України.	6	9
4	Проблема «неолітичної революції».	6	9
5	Розвиток землеробства та скотарства в енеолітичну епоху.	6	9
6	Зміни в розвитку господарства в бронзовому віці.	6	9
7	Впровадження у виробництво залізних знарядь та його наслідки. Археологічні пам'ятки киммерійців на території України.	6	9
8	Кургани скіфської знаті у Північному Причорномор'ї. Побут та військова справа скіфів. Пам'ятки скіфського мистецтва.	6	9
9	Археологічні пам'ятки сарматів на території України.	6	9
10	Головні причини грецької колонізації Північного Причорномор'я.	6	9
11	Археологічні культури України першої половини I тис. н. е. Слов'яни I тис. до н. е. Черняхівські старожитності.	6	9
12	Слов'яни другої половини I тис. н. е.	6	9
13	Давньоруське місто: поява та розвиток. Кочові народи та Київська Русь.	6	9
14	Яси та бровники у степах Східної Європи. Козацькі паланки півдня України.	6	9
15	Середньовічні міста півдня України.	5	9
	Разом	90	134

6. Теми наукових робіт

1. Вивчення пам'яток палеоліту півдня Східної Європи.
2. Пам'ятки муст'єрської пори на території України.
3. Археологічні культури пори пізнього палеоліту на території України.
4. Мезолітична епоха на півдні України.
5. Археологічні культури неоліту на території України.
6. Буго-дністровська культура.
7. Археологічні культури епохи енеоліту на території України.
8. Хронологія бронзового віку України.
9. Культури фінальної бронзи півдня України.
10. Киммерійці на території України.
11. Скіфи: історія та археологія.
12. Археологічні пам'ятки сарматів на території України.
13. Причини та напрямки грецької колонізації Північного Причорномор'я.
14. Античні пам'ятки Дністровського лиману.
15. Античні пам'ятки Дніпро-Бугського лиману.
16. Поява та розселення слов'ян.
17. Археологічні культури першої половини I тис. н. е. на території України.
18. Міста епохи Київської Русі.

Вимоги до написання наукової роботи

Наукова робота повинна являти собою самостійне дослідження і включати: обґрунтування вибору теми та її актуальність; аналіз літератури з обраної теми; виклад сутності питання; теоретичне узагальнення і науково обґрунтовані висновки; список використаної літератури. Стиль викладення матеріалу має бути науково-діловим.

Структура наукової роботи містить такі елементи: титульна сторінка, зміст, вступ (мають бути обґрунтовані актуальність та практичне значення обраної теми, визначені мета та завдання роботи); основна частина (розділи, пункти, підпункти) розкривається тема шляхом висвітлення основних питань); висновки (необхідно сформулювати: а) науково-теоретичні та практичні підсумки проведеного аналізу за проблематикою наукової роботи; б) вони мають логічно пов'язуватися із змістом викладеного матеріалу); список літератури (містить використані джерела та публікації), при необхідності – додатки.

Наукову роботу набирають на комп'ютері в текстовому редакторі «WORD» (шрифт 14, «Times New Roman», інтервал 1,5). Поля: верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм, ліве – 25 мм, праве – 15 мм. Її роздруковують на принтері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210х297 мм). Обсяг наукової роботи до 20 сторінок.

7. Контрольна робота

Варіант № 1

1. Час та шляхи заселення території України людиною. Пам'ятки ашельської пори на території України.
2. Основні технічні досягнення неоліту.
3. Землеробські та скотарські культури епохи енеоліту України.

Варіант № 2

1. Класифікація археологічних пам'яток. Культурний шар та умови його утворення.
2. Пам'ятки мустьєрської пори на території України.
3. Мікролітична техніка – найвищий рівень розвитку технології обробки каменю.

Варіант № 3

1. Методи в археології.
2. Характеристика знарядь праці кам'яної доби.
3. Впровадження у виробництво міді і бронзи та його наслідки.

Варіант № 4

1. Характеристика основних етапів розвитку археологічної науки в Україні.
2. Верхній палеоліт України.
3. Хід та наслідки «неолітичної революції».

Варіант № 5

1. Археологічна періодизація.
2. Мезолітична пора як етап переходу до нових форм господарювання.
3. Землеробсько-скотарські культури неоліту.

Варіант № 6

1. Впровадження у виробництво залізних знарядь та його наслідки.
2. Археологічні пам'ятки сарматів на території України.
3. Античні пам'ятки Нижнього Побужжя.

Варіант № 7

1. Особливості пам'яток чорноліської культури в окремих регіонах її розповсюдження.
2. Особливості поховального ритуалу скіфів та сарматів.
3. Характеристика археологічних пам'яток пшеворської та зарубинецької культур.

Варіант № 8

1. Археологічні пам'ятки кіммерійців на території України.
2. Матеріальна культура скіфів та сарматів.
3. Характеристика археологічних пам'яток культури Поянешти-Лукашівка та латенської культури на території України.

Варіант № 9

1. Територія розміщення скіфів у період їх передньоазіатських походів.
2. Головні причини грецької колонізації Північного Причорномор'я.
3. Локальні варіанти черняхівських старожитностей. Матеріальна культура черняхівського населення.

Варіант № 10

1. Скіфи у Північному Причорномор'ї. Головні причини експансії.
2. Античні пам'ятки Нижнього Подністров'я.
3. Характеристика археологічних пам'яток липицької культури на території України.

8. Підсумковий контроль

Формою підсумкового контролю є іспит, який проводиться в усній формі. Робота студентів оцінюється за підсумками виконання основних видів завдань. Якщо студент не відвідував курс лекцій, семінарські заняття і не виконав контрольні заходи, а, отже, не набрав необхідної кількості балів, то він, за рішенням кафедри, не допускається до складання іспиту.

Перелік питань до іспиту

1. Археологічні культури кінця I тис. до н.е. – першої чверті I тис. н.е.
2. Археологічні культури мезоліту. Поява нової соціальної організації – племені.
3. Археологічні культури раннього залізного віку.
4. Археологічні пам'ятки доби бронзи
5. Археологічні пам'ятки сарматів. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення.
6. Археологічні пам'ятки та археологічна культура.
7. Археологічні пам'ятки черняхівської культури.
8. Археологія епохи Великого переселення народів.
9. Взаємовідносини та взаємовпливи греків і місцевого населення в усіх сферах життя.
10. Винаходи мідного віку. Поява ремесла.
11. Виникнення міст. Відомості про вірування та обряди.
12. Виникнення першої давньоруської феодальної держави – Київської Русі. Письмові джерела та історіографія.
13. Відкриття бронзи. Становлення металургії та гірничої справи.
14. Вторгнення скіфів у Північне Причорномор'я та його причини.
15. Городища, селища та могильники Київської Русі.
16. Готи у Північному Причорномор'ї та Криму.
17. Грецька колонізація та її причини.
18. Джерела та історіографія проблеми. Прабатьківщина скіфів.

19. Добування та обробка міді. Перші знаряддя з міді.
20. Донауковий (міфологічний) період.
21. Економіка слов'янських племен за даними археології.
22. Загальна характеристика сарматського періоду.
23. Землеробсько-скотарські культури мідного віку.
24. Землеробсько-скотарські та мисливсько-рибальські культури неоліту.
25. Зміни історико-культурної ситуації у Південно-Східній Європі в другій чверті I тис. н.е.
26. Значення металургії для розвитку економіки, суспільного життя і культури людства.
27. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів.
28. Історична доля сарматського населення.
29. Історична доля скіфів..
30. Категорії археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар.
31. Київська культура та її пам'ятки. Культура карпатських курганів та її пам'ятки.
32. Корчацько-празька, пенківська та колочинська культури та їх пам'ятки.
33. Криза мисливського господарства.
34. Криза рабовласницького способу виробництва та загибель античних міст.
35. Культура Лука-Райковецька, волинцівська та роменська культури.
36. Культури бронзового віку.
37. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів.
Сарматські міграції на захід.
38. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом.
39. Методи в археології.
40. Місце цих культур в етногенезі слов'ян.
41. Мустьєрська епоха. Неандертальська проблема.
42. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною.
43. Організація музеїв та наукових товариств.
44. Особливості історичного розвитку в бронзовому віці.
45. Особливості пам'яток окремих регіонів.
46. Особливості польових досліджень пам'яток різних епох.
47. Пам'ятки козацьких часів.
48. Пам'ятки кочових племен степу.
49. Передньоазіатські походи скіфів.
50. Перехід до «кочового скотарства».
51. Перехід до сучасного клімату фауни і флори.
52. Періодизація зародження та розвитку археології.
53. Періодизація сарматської культури.
54. Перше знайомство людини з міддю.
55. Перші писемні відомості про слов'ян.
56. Письмові джерела.
57. Письмові, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів.
58. Питання виникнення техніки обробки каменю.
59. Питання про можливі генетичні зв'язки слов'ян з землеробсько-скотарськими племенами бронзового віку.
60. Питання про слов'янську приналежність скіфів-орачів, неврів та інших осілих землеробських племен I тис. до н.е.
61. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Зміна форм полювання.
62. Поняття про «неолітичну революцію» в економіці.
63. Поняття про залізний вік. Поява перших залізних виробів у Старому Світі.
64. Початок збирання та вивчення матеріальних пам'яток старовини.
65. Початок раннього залізного віку на території України.
66. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства.

67. Поява нової техніки обробки каменю та керамічних виробів.
68. Предмет археології та її місце серед історичних наук.
69. Проблема археологічної періодизації кам'яного віку.
70. Проблема культурно-історичних спільнот.
71. Проблема формування верхньопалеолітичних індустрій.
72. Проблеми археологічної хронології та періодизації.
73. Ранньосередньовічні пам'ятки півдня України.
74. Релігія скіфів. Скіфський звіриний стиль.
75. Розвиток соціального життя від первіснообщинного ладу до феодалної формації.
76. Розквіт мікролітичної техніки.
77. Розселення слов'ян у VI-IX ст.
78. Розширення меж придатних для життя земель.
79. Роль полювання та рибальства.
80. Середньовічні міста – як центри економічного, політичного і культурного життя.
81. Соціальний устрій населення неоліту за даними археології.
82. Становлення археології як науки.
83. Становлення та розвиток археології в Україні.
84. Сучасний стан вивчення проблеми про походження слов'ян.
85. Техніка обробки каменю та її еволюція.
86. Технологія видобування заліза з руди (сиродутний спосіб). Будова горна. Ковальська техніка.
87. Утворення держав рабовласницького типу.
88. Формування і розвиток відтворюючих форм господарства.
89. Формування та розвиток Римської держави.
90. Формування та структура античних міст. Економіка грецьких міст.

Оцінювання питань в екзаменаційному білеті: перше питання у білеті оцінюється в 10 балів, друге та третє питання оцінюється в 15 балів.

Приклад екзаменаційного білету

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

Рівень вищої освіти другий: магістерський
 Спеціальність 032 «Історія та археологія»
 Семестр 9 / Триместр 14

Навчальна дисципліна **«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЇ»**

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 0

1. Археологічні культури раннього залізного віку.
2. Мустьєрська епоха. Неандертальська проблема.
3. Утворення держав рабовласницького типу.

Затверджено на засіданні кафедри історії

Протокол № _____ від _____ 20__ року

Завідувач кафедри _____

Екзаменатор _____

Міронова І.С.

Піструїл І.В.

9. Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання

Денна форма:

№	Вид діяльності (завдання)	Критерії оцінювання	Максимальна кількість балів
1	Семінарські заняття	15 тем семінарських занять. Максимальна кількість балів за тему – 3 (15x3)	45
2	Написання та захист наукової роботи	Оцінювання: 10 бали – написання наукової роботи, 5 балів – захист	15
3	Іспит	В кожному іспитовому білеті по 3 питання. Перше питання у білеті оцінюється до 10 балів, і друге і третє – оцінюються до 15 балів.	40
Всього			100

Заочна форма:

№	Вид діяльності (завдання)	Критерії оцінювання	Максимальна кількість балів
1	Семінарські заняття	10 тем семінарських занять. Максимальна кількість балів за тему – 3 (10x3)	30
2	Написання та захист наукової роботи	Оцінювання: 10 бали – написання наукової роботи, 5 балів – захист	15
3	Контрольна робота	Оцінювання контрольної роботи: кожне питання оцінюється по 5 балів. Максимальна кількість балів за контрольну роботу (3*5).	15
4	Іспит	В кожному іспитовому білеті по 3 питання. Перше питання у білеті оцінюється до 10 балів, і друге і третє – оцінюються до 15 балів.	40
Всього			100

Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студентів і передбачає диференційований підхід в його організації.

Оцінюватися може виконання студентами будь-яких навчальних завдань, під час роботи над якими студенти демонструють власне історичне мислення: розгорнуті і стислі усні відповіді, письмові роботи, доповіді, реферати, виступи в дискусіях тощо.

При цьому враховується:

- розуміння студентами взаємозв'язків між історичними подіями, уміння порівнювати, пояснювати, аналізувати та критично оцінювати історичні факти;
- самостійність мислення;
- використання різних джерел історичних знань, з розумінням їх особистостей, умінням їх характеризувати і оцінювати;
- правильність і достатність добору історичних фактів для розв'язування поставлених викладачем завдань;
- чіткість і завершеність викладу;
- мовна грамотність.

Критерії оцінки усної відповіді студента (семінарські заняття):

3 бали ставиться у випадку:

- студент вільно володіє, визначеними програмою, знаннями й уміннями;
- правильно і в достатній кількості добирає необхідні для відповіді факти;
- висловлює власне ставлення до навчального матеріалу;
- відповідь чітка і завершена;
- мова добра.

2 бали ставиться у відповідності з попередніми вимогами, але:

- студент має незначні ускладнення при використанні визначених програмою знань і умінь;
- при доборі фактів припускається незначних помилок;
- власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності;
- мова добра.

1 бал ставиться в такому випадку:

- студент користується лише окремими знаннями й уміннями;
- порушує логіку викладу;
- відповідь недостатньо самостійна;
- аргументація слабка;
- є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу та висновках;
- мова спрощена.

0 балів ставиться в разі незнання більшої частини матеріалу, відсутності будь-якої логіки викладу, а саме:

- студент не володіє необхідними для здійснення завдання уміннями;
- головного фактичного матеріалу не знає.

Критерії оцінки студента при написанні та захисті наукової роботи:

- **14-15 балів** виставляється, якщо виконані всі вимоги до написання наукової роботи: позначена проблема і обґрунтована її актуальність, зроблено короткий аналіз різних точок зору на дану проблему і логічно викладена власна позиція, сформульовані висновки, тема розкрита повністю, витриманий обсяг, дотримані вимоги до зовнішнього оформлення.
- **12-13 балів** виставляється, якщо основні вимоги до наукової роботи виконані, але при цьому допущені незначні недоліки. Зокрема, не витриманий обсяг; є упущення в оформленні.
- **10-11 балів** виставляється, якщо основні вимоги до наукової роботи виконані, але при цьому допущені недоліки. Зокрема, є неточності у викладі матеріалу; відсутня логічна послідовність в судженнях, не витриманий обсяг; є упущення в оформленні.
- **7-9 балів** виставляється, якщо є істотні відступи від вимог до виконання наукової роботи. Зокрема: тема висвітлена лише частково, відсутній висновок.
- **4-6 балів** виставляється, якщо є істотні відступи від вимог до виконання наукової роботи. Зокрема: допущені фактичні помилки у змісті, відсутній висновок.
- **0-3 бали** виставляється, якщо тема наукової роботи не розкрита, виявляється істотне нерозуміння проблеми.

Критерії оцінювання контрольної роботи:

- **14-15 балів** заслуговує студент, який всебічно, безпомилково, в логічній послідовності і вільно розкрив теоретичне питання; продемонстрував знання методики аналізу даних та інформаційно-довідкових матеріалів; наявні повні, обґрунтовані висновки та пропозиції; робота оформлена відповідно до встановлених вимог, має всі необхідні

- структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент повно, всебічно, безпомилково відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи,
- **11-13 балів** отримує студент, який дав правильну, але неповну відповідь на теоретичне питання; розкрив всі аспекти поставленого питання, але припустився несуттєвих помилок; наведені матеріали правильні, але неповні; наявні висновки та пропозиції в цілому вірні, але недостатньо обґрунтовані; робота в цілому оформлена відповідно до встановлених вимог, але є незначні зауваження до оформлення; робота має всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент в основному відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи, але відповідь неповна та/або студент допускає незначні помилки.
 - **6-10 балів** отримує студент, який дав правильну, але суттєво неповну відповідь на теоретичне питання; недостатньо використані матеріали; висновки та пропозиції неповні; робота в цілому оформлена з суттєвими зауваженнями до встановлених вимог; робота має всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент неповно та з помилками відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи.
 - **0-5 балів** виставляється в тому випадку, якщо в роботі не розкрито вузлових елементів теоретичного питання; є суттєві помилки та викривлення; наведені дані неактуальні; відсутні або застарілі матеріали, літературні джерела; відсутні обґрунтовані висновки та пропозиції, які впливають з теми роботи; робота оформлена з суттєвими порушеннями встановлених вимог; робота не має всі необхідні структурні елементи (вступ, основну частину, висновки); студент не відповідає на питання, встановлені викладачем з теми роботи.

Критерії оцінювання іспиту:

- **35-40 балів** виставляються студенту при глибоких і всебічних знаннях проблеми, грамотному і злагодженому логічно їх викладі, досконалому володінні понятійним апаратом, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, здатності швидко і правильно робити умовиводи, використовувати при аналізі сучасних явищ теоретичні положення на основі вивчення основної та додаткової літератури; якщо дані правильні, повні і глибокі відповіді на всі теоретичні питання відповідно до навчальної програми дисципліни, немає помилок у виконанні, матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності;
- **30-34 бали** виставляються студенту при глибоких і всебічних знаннях проблеми, грамотному і злагодженому логічно їх викладі, досконалому володінні понятійним апаратом, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, здатності швидко і правильно робити умовиводи, використовувати при аналізі сучасних явищ теоретичні положення на основі вивчення основної та додаткової літератури; якщо студентом дано правильні, повні відповіді на всі теоретичні питання індивідуального завдання відповідно до навчальної програми дисципліни, матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності, однак допущені незначні похибки при відповіді;
- **20-29 балів** виставляються студенту при твердому і досить повному знанні проблеми, відсутності характерних неточностей при відповідях на питання екзаменаційного білета та на поставлені додаткові питання, умінні в основному пов'язувати теоретичний матеріал з практичними завданнями, стоять в сучасних умовах, володінні понятійним апаратом, знанні основної літератури; якщо на запропоновані теоретичні питання дані правильні, але неповні відповіді; матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності, однак допущені несуттєві похибки або неточності у відповідях, допущена незначна помилка;

- **15-19 балів** виставляються студенту при достатньому знанні навчального матеріалу, відсутності грубих помилок при відповідях на питання екзаменаційного білета, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, знанні основних понять і категорій; якщо відповіді на теоретичні питання в цілому правильні, але неповні, допущені неточності у формулюваннях і логічні похибки, допущені одна - дві несуттєві помилки;
- **10-14 балів** виставляються студенту, якщо відповіді на теоретичні питання неповні, допущені неточності у формулюваннях і логічні похибки;
- **5-9 балів** виставляються студенту при наявності грубих помилок у відповідях на теоретичні питання екзаменаційного білета, які свідчать про неправильному розумінні суті проблеми, невмінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, незнанні основного категоріального апарату, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, свідчать про незнання і нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу;
- **0-4 бали** виставляються студенту, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, які свідчать про незнання і нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу.

9. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS для іспиту	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82-89	Добре	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
75-81		C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67-74	Задовільно	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60-66		E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35-59	Незадовільно	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
1-34		F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)

10. Рекомендовані джерела інформації

10.1. Основні:

- Археологія України / Л.Л. Залізняк, О.П. Моця, В.М. Зубар та ін.; за ред. Л. Л. Залізняка. К.: Либідь, 2005.
- Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України. Тернопіль: Навчальна книга, 2004.
- Геродот. Історія в дев'яти книгах. К.: Наукова думка, 1993.
- Давня історія України: У 2-х книгах. Київ, 1994. Кн. 1, 2.
- Давня історія України: У 3-х томах. Київ, 1997-2000. Т. 1-3.
- Залізняк Л.Л. Найдавніше минуле України. Київ, 1997.
- Залізняк Л.Л. Первісна історія України. Київ, 1999.
- Залізняк Л.Л. Передісторія України X-V тис. до н. е. Київ, 1998.
- Міхеев В.К., Шрамко Б.А. Археологія залізного віку Східної Європи. Харків, 2000.
- Павленко Ю.В. Передісторія давніх русів у світовому контексті. Київ, 1994.
- Чмихов І.Т., Кравченко Н.М., Черняков Т.С. Археологія та стародавня історія України. К.: Либідь, 1992.

10.2. Додаткові:

- Абашина Н.С., Магомедов Б.В., Рейда Р.М. Пам'ятки черняхівської культури Полтавської області. Київ: ІА НАН України, 2019.
- Баран В.Д. Черняхівська культура. К.: Наукова думка, 1981.
- Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. Походження слов'ян. К.: Наукова думка, 1991.
- Брайчевський М.Ю. Походження Русі. К.: Наукова думка, 1968.
- Буйських А.В., Сон Н.О. Від античності до християнства. Збірник наукових статей, присвячений 70-річчю Віталія Михайловича Зубаря. Київ: ІА НАН України, 2020.
- Дзиговський О.М. Культура сарматів Північно-Західного Причорномор'я. Одеса, 2000.
- Залізняк Л.Л. Мезоліт заходу східної Європи. К.: Шлях, 2009.
- Залізняк Л.Л. Передісторія України X-V тис. до н.е. К.: Бібліотека українця, 1998.
- Колода В.В., Горбаненко С.А. Сільське господарство населення Хозарського каганату в лісостеповій зоні. Київ: Академ-періодика, 2018.
- Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів. К., 2013.
- Манько В.О. Проблеми походження неоліту в Україні // Кам'яна доба України. 2010. Вип. 13.
- Мозолевський Б.М. Товста могила. К.: Наукова думка, 1974.
- Моця О.П. Населення південноруських земель IX-XIII ст. (за матеріалами некрополів). К., 1993.
- Петров В.П. Походження українського народу. К.: Наукова думка, 1992.
- Піструїл І.В. Пам'ятки кам'яної доби біля села Анетівка: до 40-ї річниці з початку досліджень // Емінак. 2018. № 3.
- Побутова магія східних слов'ян за археологічними даними: нариси. Київ: Наукова думка, 2020.
- Скиба А.В., Горбаненко С.А. Європейська археологія I тисячоліття н. е.: Збірник наукових праць на честь Ліани Василівни Вакуленко. Київ: ІА НАН України, 2017.
- Словник-довідник з археології. К., 1996.
- Старожитності України-Русі. К., 1994.
- Степанчук В.М., Васильєв С.В. Пізні неандертальці Криму. Заскельна VI (Колосовська). Шари III і III а. Київ: Слово, 2018.
- Теліженко С.А., Манько В.О. Різночасові пам'ятки поблизу села Ратнів на Волині. Дослідження 2015 року. Київ: Гурович В.Г., 2021.

- Brezillon M. N. La denomination des objects de pierre taillee. Materiaux pour un vocabulaire des prehistoriens de langue francaise. Gallia prehistoire, supplement IV. Paris. 1968.
- Demars, P., Laurent, P. Types d'outils lithiques du paleolithique superieur en Europe. Cahiers du quaternaire, 14. Paris: 1989.
- Sonnevile-Bordes, D. de, Perrot, J. Lexique typologique du Paleolithique superieur. Outillage lithique. IV Burins. Bulletin de la Societe Prehistorique Francaise, LIII, 1956, p. 408-412.
- Tixier, J. Typologie de l'epipaleolithique du Maghreb. Memoires du Centre de recherches antropologiques, prehistoriques et ethnographiques Alger, II. Paris. 1963.